

բենիքի ազատութեան նախանձախնդիր Հայաստանի դաւառներն է չափչփում մերթ յունաց, մերթ արաբացոց դէմ կռիւ մղելով յատկապէս Կարին քաղաքում Կոստանդին կայսրին հանդիպելը¹։

Ստեփան Կանայեանց.

(Շարունակելի).

Ն. ՎԵՐՆԷՐ

Ո՞ր է ՏԱՆՈՒՄ հասարակութեան զարգացումը։

* * *

Սակայն, թէև հարիւր միլիոնաւոր աշխատող ժողովուրդ գործում են միասին, բայց իրենք այդ բանը չեն նկատում և գեռ որ աւելի նշանաւոր է, դրանից ոչ ապահովութիւն են ստանում և ոչ էլ իսկական բարեկեցութիւն։ Ի՞նչ բանից է այս ամենը այդպէս տարօրինակ դասաւորուել։ Դրան շատ յայտնի պատճառներ կան։

Մեր բանւորը չի թը գնել է շուկայում, գնել է վաճառականից, նա այնտեղ միայն չի թն է տեսել և վաճառականին, բայց չէր կարող այն ամենը տեսնել, ինչ որ մենք այժմ քրքրեցինք։ Չթի վրայ ոչ մի հետ, չկայ այն միլիոնաւոր մարդկանց աշխատութիւնից, որոնք նրա արտագրութեան մէջ ամեն կերպ մասնակցել են. իսկ վաճառականը այդ աշխատանքի մասին ի հարկէ բերան չէ բանում, այլ ուղղակի ասում է—«ապրանքը իմն է» և աշխատում է գնողից մի բան աւել պոկել. ուրեմն բանւորը պիտի ընդունէ, որ այդ այդպէս է, որ չի թը վաճառականին է պատկանում և ի հարկէ վաճառականը այդ բանւորի մասին

1 Սեքէոս Գ. Է, 139։

քիչ է հոգում և իր հետ միասին չէ աշխատել։ Ուրեմն բանը ինչու՞ն է։ Նրա մէջ, որ ապրանքը նրան չէ պատկանում, ով արտադրել է։ Չի՞թը արտադրել են միլիոնաւոր բանւոր մարդիկ, բայց տիրապետել է առաջ մի կապիտալիստ—գործարանատէր, իսկ նրանից ստանում է գնողը իր փողի դիմաց, ստանում է ոչ թէ բանւոր հասարակութիւնից և այն իր աշխատանքի փոխարէն։ Այդ ինչպէս պատահեց, Ահա ինչպէս։

Որ և է բան արտադրելու համար բաւական չեն ձեռներն ու բարի կամքը—կարեւոր են նաև արտադրութեան այլ միջոցներ—աւաջին՝ մեքենաներ, գործիքներ, գործելու համար տեղ, շինութիւն, երկրորդ՝ ամեն տեսակ նիւթ՝ որ գործին է ծառայում, երրորդ՝ բանւորի համար ապրելու միջոց, իր այդ գործը կատարումն տալու ամբողջ ժամանակամիջոցում։ Այդ ամենը բանւորը չունի, նա—պրօլետարետ է, այսինքն մի մարդ, որը սեպհականութիւն չունի։ Այդ բանը չունի նաև բանւոր հասարակութիւնը և նրանք ամենքը, որ միատեղ են բանում—այն է այն միլիոնաւոր բանւորները, որոնք ոչ մի ընդհանուր սեպհահանութիւն չունեն, ինչպէս և արտադրելու միջոցներ։ Բայց ով ունի այդ ամենը։ Առանձին հարուստ մարդիկ, որոնք կապիտալիստներ են ասում։ Դրանք կամ ուղղակի միջոց ունեն արտադրելու, կամ փող՝ որի միջոցաւ շատ հեշտութեամբ կարող են ուրիշ կապիտալիստից այդ ամենը գնել։

Բայց կապիտալիստները սրտեղից արտադրելու միջոցները ձեռք բերին։ Այդ ամենը շատ երկար պատմութիւն է. պէտք է մի մի պատմէինք թէ ինչպէս հին ժամանակներում նշանաւոր մարդիկ ստրուկներին ու ճորտերին շահագործում էին ու նրանց ձրի աշխատանքից հարստութիւն դիզում, պատմէինք թէ ինչպէս դանազան պաշտօնեաներ հարկերով ու կաշառներով թալանում էին ժողովրդին, իսկ վաշխառուները խմում էին այն ամենքի արիւնը, որոնք ընկնում էին նրանց սուր ճանկերը, ինչպէս տիրապետող ցեղերը ամենքին, որոնց հնար ունէին

կողոպտում էին, իսկ ճարպիկ առևտրականները անկիրթ վայրենիներին խաբում, աննշան հասարակ զարգարանքները, անպէտք բաները ոսկու աւազի, թանկագին մորթիների և ուրիշ հազուագիւտ ապրանքների փոխանակելով։ Այն ամենը ինչ որ այդ ձեով հաւաքուել է, նրանցից անցել է ուրիշներին կամ իրենց ժառանգներին խաբեալութեան միջոցաւ կամ վաշխառութեան շնորհիւ։ Շատ արիւն և կեղտ կտեսնէինք մենք, եթէ ամեն մի կապիտալի վրայ նրա ծագման հետքերը մնացած լինէին։ Միայն այս է ճշմարիտ, որ աւխաստանով անկարելի է կապիտալ կազմել և եթէ այդպիսի մի գերբնական մարդ լինէր, որ կարողանար այդ անել, այն ժամանակ նրա ժառանգները առանց աշխատելու կապիտալ ձեռք կըբէրէին։

Ասել է կապիտալը—աշխատանքով ձեռք բերած հարստութիւն չէ. բայց մեր ժամանակներում առանց կապիտալի աշխատելու համար միջոց չկայ։ Կապիտալիստը վարձում է բանւորներ, այսինքն նրանց միջոց, օրավարձ է տալիս, որ գործի ժամանակ ապրեն, տալիս է և գործիքներ, նիւթ, որ բանեն և դրա համար նա վերցնում է ամենը, ինչ որ մշակները արտադրում են և ծախում է շուկայում, ինչպէս իր սեպհական ապրանքը, որ շահ ստանայ և իր կապիտալը մեծացնի։ Այսպիսով այն, ինչ որ արտադրում է մէկը, դառնում է սեպհականութիւն մի ուրիշին և հէնց դրա վրայ է հիմնուած ներկայ ամբողջ հասարակական կարգը։ Ոչ մի ապրանքի վրայ չէ երևում ո՞վ է նրա վրայ աշխատել, իսկ կապիտալիստը նրան ծախում է և ասում.—«այս իմն է», նրանից էլ մարդիկ չեն տեսնում, որ նրանք աշխատում են միասին և ընդհանուր աշխատութեամբ բոլոր ապրանքները արտադրում։ Դրա համար էլ ներկայ հասարակութեան մէջ ոչ մի մարդ ապահովուած չէ, որովհետեւ ինչ որ իրեն պէտք է, նա ոչ թէ հասարակութիւնից է ստանում, այլ կապիտալիստից, որոնք ապրանքը տալիս են միայն փողով և մի միայն շահուելու նպատակաւ. նշանակում է պէտք է բաւականին փող ունենալ, որ նրանց վճարուի իրենց ուղած շահեկան գնով,

բայց կարող է միշտ և ամեն մէկը բաւականաչափ փող ունենալ:

Ճշմարիտ է, որ արաադրելու միջոց ոչ միայն կապիտալիստները ունեն, այլ և ունեն արհեստաւորներն ու գիւղացիք, բայց դրանից նրանց օգուտ չկայ. թէ գիւղականը և թէ արհեստաւորը իր գործիքներն ու նիւթերը ոչ թէ հասարակութիւնից է ստանում, այլ գնում է շուկայում և այն փողով: Դարձեալ—պէտք է բաւականաչափ փող ունենալ. բայց արդեօք միշտ յաջողուում է այդ Որպէս զի գիւղացին փող ձեռք բերի, պարտաւոր է իր ապրանքը ծախելու, բայց արդեօք նրան շուկայում այն գինը կտան, ինչ որ նա պահանջում է, որպէս զի հնար ունենայ կարգին ապրելու և ասանց մաշուելու աշխատելու: Այդ նրանից չէ կախում և յաճախ դուրս է գալիս, որ նրան իր ուղած գինը չեն տալիս: Այն ժամանակ մնում է նրան ջրից հանած ձկան պէս թրփրտալ, էլ ուր է այստեղ ապահովութիւնը: Նրա դրութիւնը ոչ միայն օրավարձով ապրողի դրութիւնից լաւ չէ, այլ և շատ անգամ—աւելի վատթար:

Ինչպէս փոխել այդ ամենը: Ինչպէս իրական ապահովութեան հասնել և դրա հետ իսկական ազատութեան: Որովհետեւ միմիայն ապահովութեան ժամանակն են մարդիկ ազատ զարգանում, և ապրուստի համար իրենց ազատութիւնը չեն տալիս ոչ ամբողջովին—ինչպէս ստրուկներ և ոչ մասնակի ինչպէս բանւորներ: Մի ճանապարհ միայն կայ—պէտք է ինչ որ հասարակական աշխատանքով է արուած, հասարակութեան էլ նա պատկանի, որպէս զի բանւորը իր ապրուստի և աշխատութեան միջոցները ոչ թէ կապիտալիստից ստանայ, այլ հասարակութիւնից, ապա ուրեմն հարկաւոր է, որ արեւոյդուրեան բոլոր միջոցները հասարակութեան սեպհականութիւնը դառնան: Հէնց այդ է սոցիալիզմի վարդապետութիւնը:

Ահա ինչ են ցանկանում կոլեկտիւիստները. մենք չենք ցանկանում, որ կապիտալիստները գոյութիւն ունենան, որոնք ամեն բանին տիրում են, թէև ամենին

չեն աշխատել և ոչ էլ պրոլետարեա, որոնք սեպհականութիւն չունեն ինչպէս էլ որ նրանք չաշխատէին։ Մենք ցանկանում ենք, որ ամբողջ հասարակութիւնը ընկերներից կազմուած լինէր, միասին աշխատէին և միասին ամեն բանի աէրը լինէին։ Ամեն բան, ինչ որ կարեւոր է արտադրելու համար, այն է՝ ամբողջ հողը, բոլոր գործիքներն ու մեքենաները, բոլոր աշխատանքի նիւթը — այդ բոլորը պէտք է ամեննիւն պատկանի, այսինքն հասարակութեան և ոչ թէ առանձին մարդոց, այն է կապիտալիստների, որոնք օգտուած են դրանով ուրիշներին չահագործելու համար։ Ամեն մէկը պարտաւոր է հասարակութեան աշխատող անդամ լինի, ուրիշի աշխատանքով ապրող ոչ մի պարագիտ չպէտք է լինի։ Ամեն մի մարդի հասարակութիւնը միջոց պիտի տայ թէ ապրելու և թէ աշխատանքի, որպէս զի նա կարողանայ ապրել, զարգանալ և աշխատել և կեանք վայելել։ Ամեն մի անհատից հասարակութիւնը կարող է պահանջել այնքան աշխատութիւն, որքան հարկաւոր է որ հասարակութիւնը կարողանայ իր գոյութիւնը պահպանել և իր սոթերը զարգացնել, եւ հատկանալի է այդ ժամանակ պարտաւորիչ աշխատանք ամէն մէկից աւելի քիչ կպահանջուի, քան պահանջուած են այժման կապիտալիստները — աշխատողներ շատ կլինեն, ինչի, որ ոչ պարագիտներ կլինեն և ոչ անգործներ, աւելորդ ծախքեր չեն լինել հարուստների ու մեծամեծների շքեղութեանց համար։ ամեն մէկի ուժը աւելի կատարեալ կզարգանայ, քան այժմ է և ամեն մէկի աշխատութիւնը աւելի յաջող աւելի արգիւնաւէտ կլինի։ Միաբան գործելուց՝ հասարակութիւնը իր ահագին ուժերով կարող կլինի այնպիսի մեքենաներ շինել, որոնց մասին չեն էլ կարող երեւակայել ամենահարուստ կապիտալիստները։ Հէնց մեքենաների կատարելագործութիւնը առհասարակ աւելի արագ կգնայ, քան այժմ, ինչու որ ուսումը ամենքին մատչելի կլինի և ամեն մէկը հնարաւորութիւն կունենայ սովորել իր ցանկացած բանը։ Այսպիսով ընդհանուր բարօրութեան և զարգացման համար հասարակութեան ամեն մի անդամից

կապահանջուի ոչ թէ 11—12 ժամ աշխատել, որ այժմ կապիտալիստների համար մեղանում բանում են, և ոչ 10—9 ժամ ինչպէս այժմ Ամերիկայում և Անգղիայում է, մինչև անգամ և ոչ 8 ժամ, ինչպէս Աւստրալիա և Նոր Զելանդիա է, այլ կարելի է սկզբներում 5—6 ժամ, իսկ յետոյ աւելի քիչ. միաժամանակ հասարակութիւնն էլ պիտի աշխատէ, որ ամէն մէկը իր սրտի ուզած գործը անէ, որչափ այդ հնարաւոր է և այդ ժամանակ պարտաւորիչ գործը ինքը բոլորովին ազատակամ կ'ընէ: Հասկանալի է, որ այդ ժամանակ մարդը իսկապէս իրեն ազատ կզգայ, գիտակցելով, որ պարտաւորիչ գործի համար իր դրած աշխատութիւնը նա տալիս է յօգուտ ամբողջ հասարակութեան, որը եղբայրաբար, ընկերաբար իր համար հոգում է. նա բացի այդ բաւական ազատ ժամանակ կունենայ իր զարգացման համար, իր ազատ աշխատանքի և կեանքի բաւականութեան, և նրա վրայ ոչ իշխանութիւն կլինի և ոչ տէր, այլ իրեն հաւասար ընկեր, սրովհետեւ այն անձինք էլ, որոնց հասարակութիւնը կընտրէ իբրեւ զանազան գործերի ու տնտեսութեան կարգադրիչներ, մինչև անգամ դրանք էլ չեն դադարել նրանց համահաւասար ընկեր հաշուելու իրենց: Այդտեղ ժողովուրդը այլ ևս տէրերի հետ կռիւ չի մղել, պրօլետարիան — կապիտալիստների հետ, հասարակութիւնը կդառնայ մի ազատ ընկերական միութիւն ազատ կեանքի ու ազատ զարգացման համար: Այս է այն բարձր նպատակը, որ մեր օրերում գրել է աշխատաւոր ու մաքառող մարդկութիւնը — սօցիալական գաղափարը: Բայց սօցիալիզմին միանգամից հասնել անկարելի է, որպէս զի այդ մեծ գործը իրագործուի, սօցիալիստները երկու բան պիտի ունենան — առաջին՝ ոյժ, որ կարողանան կապիտալիստներից ու հողատէրերից խլել արտադրելու բոլոր միջոցները և հասարակաց սեպհականութիւն դարձնեն և երկրորդ՝ կարողութիւն և փորձառութիւն, որ իսկոյն դրանից յետոյ կանոնաւոր ու խելացի կերպով կարգադրեն հասարակական արդիւնագործութիւնները և հէնց սկզբից ար-

դարացի կերպով ընդհանուր աշխատանքի արտադրութիւնները բաժանեն։ Իսկ որտեղից վերցնել՝ այդ ոյժը և այդ կարողութիւնը։ Ոյժը այն ժամանակ կստացուի, երբ բոլոր աշխատող ժողովուրդը կըմբռնէ, թէ իրեն ինչ է հարկաւոր և միաբան թե թեւի կտան բոլոր շահագործողների և ամեն տեսակ շահագործութեան դէմ մաքառելու։ Այդ բանը ամենից առաջ կարող են և պարտաւոր են հասկանալ և միանալ վարձկան պրօլետարիա — բանւորները, չէ որ դրանք ամենից լաւ գիտեն փորձով, թէ ինչ բան է շահագործութիւնը և միւսներից լաւ գիտեն փորձով, թէ ընդհանուր գործի մէջ ընկերական օգնութիւնը ինչ մեծ նշանակութիւն ունի։ Իսկ երբ նրանք միանան և եռանդով սոցիալիզմի կռիւը մղեն, նրանց շուտով կմիանան և արհեստաւորները և գիւղացիք, որոնք հասկացել են ազատութեան և ամենքի միանալու բոլոր առաւելութիւնները, կմիանան կրթուած զանազան պաշտօնեաները և ամեն բանիմաց, որոնցից արդէն շատ մաքառողներ են դուրս եկած։ Իսկ թէ կարողութիւն կամ փորձ կունենան սոցիալական հասարակութիւնը կազմակերպելու, դրան պրօլետարիան ձեռք կըբերէ իրեն դրութիւնը բարոյքելու համար կապիտալի դէմ մղած անընդհատ կռուով։ Առայժմ կարելի չէ բոլորովին վերացնել շահագործութիւնը, պէտք է որչափ կարելի է թուլացնել նրան ու սեղմել, պէտք է ձեռնարկողներից զիջումներ ձեռք բերել, պէտք է կեանքի աւելի տանելի պայմանների համար կռուել։ Եւ լաւ ոյժ հաւաքուի, դրա համար բանւորները պիտի միանան, դաշնակցութիւն կազմեն և ամեն միջոց գործ դնեն կապիտալիստներին ստիպելու օրավարձի պայմանները լաւացընելու և տէրութեան՝ բանւորի օգտին գործարանների վերաբերեալ օրէնքներ սահմանելու։ Այդպիսի անընդհատ կռիւների մէջ բանւորները կմիանան մի ահագին ոյժ կը կազմեն և միաժամանակ կհմտանան ու կսովորեն ընդհանուր գործը աւելի խելացի ու կանոնաւոր վարելու։ Այն ժամանակ նրանք կարող կլինեն, հէնց որ հնարաւոր եղաւ, և հասարակական արդիւնագործութիւնները կազմակեր-

պելլու, կարգի դնելու: Այդ գործին մինչև անգամ իրենք կապիտալիստները ևս կօգնեն, թէև ակամայ, ի հարկէ: Նրանց մէջ էլ խիստ մրցութիւն կայ, ամեն մէկը աշխատում է միւսներին հարուածել ու շուկայից դուրս քշել: Այդ մրցման մէջ աւելի զօրեղները թոյլերին յաղթելով, նրանց նիւթակահապէս քարուքանդ են անում, նրանց կապիտալը և նրանց ձեռնարկութիւնները իրենց ձեռքը ձգում: Այսպէս առաջ են գալիս աւելի լայն ու ընդարձակ ձեռնարկութիւններ, որոնց մասին ոչ ոք չէր էլ երազում, և այդպիսիների ձեռնարկութիւնները թւով քիչ են լինում քան առաջ: Նոյնը ստացւում է և այն ժամանակ, երբ կապիտալիստները ցանկանում են մրցութիւնից և նրան հետեւող բիսկերից ազատուել և դրա համար միացնում են իրենց կապիտալները—կազմում են ամեն տեսակ ընկերութիւններ բաժինով կամ ակցիայով, կազմում են և դաշնակցութիւններ, որ ընդհանուր ուժերով տանեն արդիւնագործութիւնը և ապրանքների վաճառումը:

Ամեն մի այդպիսի ընկերութիւն և ամեն մի այդպիսի դաշնակցութիւն (սինդիկատ) սկսում է մի ահաբիւն ձեռնարկութիւն և այդ ձեռնարկութիւնները թւով քիչ բայց աւելի մեծ ծաւալով են լինում: Սրանից հետեւում է, որ այս ու այն ձեռնարկութիւնների մէջ բանւորները աւելի ու աւելի են խմբովին միանում—հարիւրներով, հազարներով մինչև անգամ տասնեակ հազարներով: Այդ բանը աւելի է վարժեցնում բանւորներին միասին զգալու և միասին գործելու և առհասարակ օգնում է նրանց կրթուել և ընդհանուր բանւորութեան գործի համար միանալ: Այդտեղ բանւորները սոցիալիզմի համար կռիւ մղելուց շատ հեշտութեամբ են ձեռք բերում հարկաւոր ոյժը և կարողութիւնը: Բացի այդ գործի մի ուրիշ դժուարութիւնն էլ է փոքրանում, ձեռնարկութիւնների թիւը քիչ լինելով, բայց ծաւալով մեծ, աշխատաւոր ժողովուրդը ի հարկէ աւելի հեշտութիւնով է տիրապետում փոքրաթիւ ընդարձակ ձեռնարկութիւններին, քան այդ կարող էր բազմաթիւ մանր ձեռնարկութիւններին տիրա-

պետելուց, Դուրս է գալիս, որ կապիտալիստները անգամ չահագործութեան և իրենց շահերի համար մտածելով, ակամայից սոցիալական կազմի համար հող են պատրաստում, թէև այդ բանը իրենց համար, հասկանալի է, որ շատ էլ ախորժելի չէ:

Աշխարհիս առաջագէտ երկրներում բանւորները դաշնակցութիւնների ու իրենց շահերի համար մղած կռիւների միջոցաւ մեծ ոյժ և մեծ փորձառութիւն են ձեռք բերել և հաստատ քայլելով դնում են դէպի սոցիալիզմը, իսկ մեզանում դեռ ևս այդ չկայ: Մեզանում չեն թողնում բանւորները միանան և իրենց շահերի համար մաքառեն: Մեզանում չեն թոյլադրում ոչ բանւորական դաշնակցութիւն կազմելը, ոչ բանւորներին իրենց շահերի համար ազատօրէն քննադատութիւնը և ոչ այդ շահերի համար մաքառումը, մեզանում չկայ քաղաքական ազատութիւն և քանի որ այդ այդպէս է, անկարելի է սոցիալիզմի համար իսկական ու լայն կռիւ մղել, անկարելի է և ընդհանապէս կապիտալի դէմ յաջող կռիւ մղել ինչպէս և բանւորների շահերի և կեանքի աւելի լաւ պայմանների համար մաքառել:

Այդ բանը բանւորը պիտի հասկանայ և իւրացնէ: Քաղաքական ազատութեան, բացի բանւորը, ձգտում են և Ռուսաստանի բազմացեղ հասարակութեան և միւս դասակարգերը, բայց քաղաքական ազատութիւնը աւելի բանւոր դասին է հարկաւոր: Միւս դասակարգերը գլխաւորապէս իրենց համար քաղաքական ազատութեան մի մասը ստանալուն էլ համաձայն են, բայց պրօլետարիատը իսկական կատարեալ քաղաքական ազատութեան պէտք ունի:

Փոխադրեց Ա. Ա. Մելիք Զահնազարեան

(Շարու և ակելի):

